

Horváth Krisztina

A mondatátszövődés megítéléséről egy attitűdfelmérés alapján

A tanulmány a mondatátszövődés jelenségének egyik aspektusával foglalkozik: egy attitűdfelmérés eredményei alapján mutatja meg azt, hogy magyar anyanyelvi beszélők mennyire tartják elfogadhatónak az átszövődést tartalmazó mondatokat. A tanulmány külön kitér arra a kérdésre, hogy van-e eltérés a magyar nyelvvel különböző kapcsolatban lévő válaszadók elfogadhatósági ítéletei között; befolyásolja-e a nyelvi tudatosság az ilyen típusú mondatok megítélését. Egyesek szerint a mondatátszövődés jellemzője a beszélt nyelvnek. Jelen tanulmány arra keresi a választ, hogy ha írásban látják a beszélők ezt a mondat szerkesztési formát, elfogadhatónak (esetleg helyesnek) tartják-e az így létrejött mondatokat.

Bevezetés

A dolgozat célja

Jelen dolgozat a mondatátszövődés jelenségével foglalkozik, célja az, hogy bemutassa egy attitűdfelmérés eredményeit, amelyben magyar anyanyelvi beszélők válaszoltak arra a kérdésre, hogy mennyire tartják elfogadhatónak az átszövődött mondatokat. A felmérés alapján képet kaphatunk arról, hogy mi a véleményük a magyar nyelvvel különféle kapcsolatban lévő válaszadóknak a jelenségről, van-e összefüggés az ítélet és a nyelvi tudatosság között. Mondatátszövődésről akkor beszélünk, ha az alárendelő mondatok tagmondatainak anyaga „összekeveredik”, a mellékmondat egyes részei a főmondatba szövődnek, például: *Péter tudom, hogy el fog jönni holnap*. Egyesek szerint a jelenség inkább a beszélt nyelvre jellemző, de több kutatás is kimutatta (például Haader 1998), hogy az írott nyelvben is egyre inkább megtalálható.

Fontos, hogy az iskolai oktatásban valódi, elhangzott, adatolt mondatok is előforduljanak az anyanyelvi órán. Az egyes nyelvi jelenségek bemutatására hosszú ideig elsősorban az írott nyelvből származó, előre megtervezett, gyakran szépirodalmi példák szolgáltak, amelyek csak részben adtak reális képet a tényleges nyelvhasználat jellemzőiről (Boronkai 2008). A nyelvi jelenségek tanulmányozásának legmegfelelőbb közege az olyan nyelvi tevékenység, amelynek folyamán az egyes jelenségeket működésük közben és használójukhoz kötve lehet megfigyelni (i. m.). Mivel a mondatátszövődés az írott nyelvben is megjelenik, mindenképpen érdemes az alárendelő összetett mondatok kapcsolódási lehetőségei között megemlíteni, hiszen a „lineáris” kapcsolódás (főmondat-mellékmondat vagy mellékmondat-főmondat sorrend) és a beékelődés mellett ez a harmadik szerkesztési forma, amely létrejöhet a magyar nyelvben.

Antalné Szabó Ágnes azt írja, hogy a grammatika tanítására szükség van a nyelv rendszerszemléletének a kialakításához, a grammatikai szakszókészlet mint metanyelv használatához, más tantárgyi ágazatok megalapozásához, a szövegolvasáshoz, az idegen nyelvek tanításához (Antalné 2003: 416). A hangsúlyok viszont változnak, a grammatikatanításban határozottabban érvényesül a funkcionalitás elve; a nyelvi elemek tanításakor nem maradhat el közlésbeli funkciójuk megfigyelése, értelmezése, egyszerre tanulják a gyerekek a nyelvi elemek rendszerbeli sajátosságait és közlési szerepüket (i. m.). Ide kapcsolható a mondatátszövődés bemutatása is, a jelenség lényege ugyanis közlésbeli funkciójából ered – ez a lényeges, kiemelendő információ, amelyre a beszélő a hallgató figyelmét minél gyorsabban rá szeretné irányítani, kerül a mellékmondatból a főmondat elé.

A mondatátszövődést több kutató egyre gyakoribbnak tartja, és mivel nem a „hagyományos” módon történik az ilyen összetett mondatok megalkotása, nem egymás után következnek a tagmondatok, hanem „vegyül” az anyaguk, egyesek kerülendőnek, sőt rossznak ítélik őket. A tapasztalat azt mutatja, hogy spontán beszéd közben a beszélőknek egyáltalán nem tűnik fel, hogy átszövődés volt a tagmondataik között, mivel a mindennapi kommunikáció egyik legfontosabb követelménye valósul meg az átszövődéssel: a mondanivaló legfontosabb, kiemelendő, lényegi közlendője kerül főpozícióba, a hallgató így azonnal erre az információra fókuszál. Mivel a mondatátszövődés megítélése nem egységes, érdemes megvizsgálni, hogy ki hogyan vélekedik róla akkor, ha leírva látja ezeket a mondatokat.

A dolgozat célja éppen ezért az, hogy megmutassa a mondatátszövődéshez kapcsolódó elfogadhatósági ítéletek megoszlását, valamint hogy kiindulási alapot szolgáltatson egy esetleges nagyobb, több adatközlővel rögzített felméréshez. Jelen dolgozat egy 2010 óta folyó kutatás kis szeletét mutatja be, a kutatás a mondatátszövődés jelenségének aprólékos feltárását igyekszik megvalósítani úgy, hogy többféle szemszögből vizsgálja meg az átszövődés működését korpuszok felhasználásával.

A mondatátszövődés jelenségéről – rövid szakirodalmi áttekintés

A jelenséget először Simonyi Zsigmond említette meg a magyar kötőszókról szóló tanulmányában, ám ő még nem nevezte mondatátszövődésnek (Simonyi 1882: 83). Hosszabban először Zolnai Gyula foglalkozott az átszövődéssel, úgy határozta meg, hogy „az összetett mondat alakulásának egy sajátos módja [...], amely az egyes mondatok különös elhelyezkedésében nyilvánul, s amelyet más nyelvekben is megfigyeltek ugyan, de részletesebben [...] nem tanulmányoztak, s oly sokféle és érdekes változatban, mint a magyarban, másutt aligha fordul elő” (Zolnai 1926: 3). A lényege szerinte az, hogy az összetett mondat a mellékmondat bizonyos részével indul meg, utána a főmondat következik, majd a mellékmondat többi része követi a kötőszóval, az esetek legnagyobb részében úgy, hogy a mellékmondat kötőszava egyből a főmondat után kap helyet (i. m. 5). Farkas Vilmos definíciója szerint akkor beszélünk átszövődésről, ha a mellékmondat egy kiemelt része előbbre kerül az alárendelő összetett mondatban, „annyira, hogy nemcsak mellékmondatát, hanem még a főmondatot is megelőzheti” (Farkas 1962: 453–454).

A mondatátszövődés fogalmát generatív grammatikai keretben É. Kiss Katalin fogalmazta meg; szerinte olyan összetett mondatokról van szó, amelyekben „látszólag összekeveredik a tagmondatok anyaga”, és egyes elemek nem abban a tagmondatban állnak, amelybe jelentésstanilag tartoznak (É Kiss 1998: 156). É. Kiss szerint a jelenség „rávilágít a magyar mondat szerkezet természetére, az alapvető mondattani szabályok működésére, számos mondattani elvre, megszorításra” (i. h.). Korábbi tanulmányában így ír az átszövődésről: „az indoeurópai nyelvek transzformációs generatív leírásaiban emelésnek nevezett szintaktikai művelet változata; az emelésnek a topicra és fókuszra épülő szintaktikai rendszer keretei között való sajátos változata” (É. Kiss 1979: 94).

Több szerző is a nyelvjárási mondattanhoz kapcsolódóan ír a mondatátszövődés jelenségéről. Kiss Jenő definíciója a következő: „A közlésben fontos, többnyire új tartalmi mozzanatot kifejező mondatrész (comment, újságoló rész, lélektani állítmány) a mellékmondatból átkerül a főmondatba, zömmel mondatkezdő szóként” (Kiss 1982: 70). Többek között Wacha Balázs is ezt emeli ki: „A mondatátszövődés leggyakoribb formájában a főmondat a mellékmondat előtt helyezkedik el; a mellékmondat valamely részlete mindezt megelőzve a mondat élére kerül, a mellékmondat kötőszava és zöme pedig követi a főmondatot” (Wacha 1995: 150). A jelenség létrejöttének magyarázata szerinte is az az igény, hogy a több mondat egységen átívelő téma vagy fókuszbeli elem a mondat elejére kerüljön (i. h.). Ami fontos, kiemelendő, ami a lényegi információt hordozza a mondandóban, előtérbe kerül, így a figyelem arra irányul. A figyelem középpontjába került elem feltűnőbb, könnyebben hozzáférhető és feldolgozható, könnyebben megérthető.

A *Magyar grammatika* tankönyvben Haader Lea az alárendelő összetett mondatok kérdéseinek bemutatásakor említi meg a mondatátszövődést. „Ilyenkor a mellékmondatból bizonyos összetevők a főmondatba helyeződnek át, de nem közbevetést eredményezve, hanem beleszövődve” (Haader 2003: 475). Szerinte az átszövődés lényege az, hogy az alárendelő összetett mondat tagmondatainak az anyaga egybeszövődik; az eredetileg főmondat-mellékmondat sorrendű tagmondatagyüttesben a mellékmondat egyes részei a főmondat elé kerülnek, de nem elkülönülve attól, hanem anélkül, hogy új hangszakasz kezdődne (Haader 1998: 318). A mellékmondatból előrehozzuk azt, ami az információ fontos része, és ezt követi a főmondat (i. h.). A mondatátszövődés létrejöttének feltételei Haader Lea szerint a főmondat-mellékmondat sorrend és a megfelelő főmondatbeli alaptagok; ezek legtöbbször tartalomkifejtő *hogy* kötőszavas alanyi, tárgyi és kötött határozói mondatok alaptagjai (Haader 2003: 476).

Látható, hogy a szakirodalom leginkább azt emeli ki a mondatátszövődés keletkezésének feltételeiként, hogy egy alárendelő összetett mondatban a lényegi információ a mellékmondatban található, de a beszélő a hallgató figyelmét minél gyorsabban és eredményesebben erre az információra akarja irányítani. Ehhez a mondandó legfontosabb mozzanatát a főmondat elé kell vinnie a mellékmondatból, ezzel a művelettel pedig már meg is született az átszövődés.

Elítélendő mondatok? Attitűdfelmérés a mondatátszövődés jelenségéről

A felmérés előkészületei, menete

Haader Lea a *Magyar Nyelvőrben* 1998-ban megjelent tanulmányában a mondatátszövődés jelenségét a nyelvhasználat szemszögéből közelíti meg. Arra hívja fel a figyelmet, hogy a grammatikai változások a mindennapi nyelvhasználatban, a napi kommunikációban kezdődnek. Bármelyik kort is vizsgáljuk, a nyelvben egyszerre léteznek olyan jelenségek, amelyeket a nyelvhasználók egy része jónak, mások kétesnek vagy rossznak ítélnék meg (Haader 1998: 318).

Az általam végzett vizsgálat célja az volt, hogy megmutassa, hogy a magyar anyanyelvi beszélők hogyan vélekednek az átszövődéses mondatokról, milyenek ítélik őket. Az előkészületekhez Kiss Jenő egyik tanulmányát használtam, amelyben így ír a nyelvi jelenségek megítéléséről: „A nyelvi intuíció (kompetencia, nyelvérzék) a természetes beszélő nem reflektált nyelvi tudása, ösztönös megérzése, amelyet spontán módon alkalmaz nyelvhasználatának során” (Kiss 1999). Ez a tudásforma már a nyelvi megnyilatkozások létrehozása előtt adva van a beszélőben. Azon a képességen alapul, hogy a beszélő el tudja sajátítani valamely konkrét nyelv szabályait, így az adott nyelvben meg tudja különböztetni a szabályost a szabálytalantól (i. h.).

A nyelvi elfogadhatóság egyik legjobb vizsgálati módja Kiss Jenő szerint a kérdőíves felmérés, mert alkalmas nemcsak tényleges, hanem lehetséges mondatok véleményeztetésére is, másrészt pedig így biztosítható leginkább az összehasonlíthatóság, az anyaggyűjtés egyidejűsége és gyorsasága, az adatok ellenőrizhetősége és megismételhetősége. Kísérletében a kérdőívben megadott mondatokról kellett az adatközlőknek eldönteniük, hogy azok érzésük szerint elhangozhatnak-e spontán beszédben, tehát ilyen értelemben elfogadható magyar mondatok-e vagy sem (i. m.).

Kiss Jenő felmérésében (akár az enyémben) a kérdőív minden egyes mondata magyar anyanyelvű beszélőtől származó tényleges (elhangzott, adatolt) mondat. A maga eredeti környezetében mind helyes mondat volt, tehát a kérdőívben feltett kérdésre a maradéktalanul helyes válasz Kiss szerint az lett volna, hogy mindegyik mondat elfogadható magyar mondat (i. m.). Ahogy Kiss Jenő felmérésében, az enyémben sem válaszolt egyetlen adatközlő sem így.

„A nyelvi elfogadhatóság vizsgálatának leginkább gátló tényezője az, hogy az adatközlők a nyelvi elfogadhatóságot többé vagy kevésbé a köznyelvi helyességgel azonosítják, s e szerint alkotnak véleményt”

(Kiss 1999). A köznyelvi normatudat, a nyelvileg „helyes” reflexe nyomot hagy az elfogadhatósági ítéletekben (i. h.). Szabó Tamás Péter önjavításokkal foglalkozó könyvében azt írja: az, hogy valaki mit mond a nyelvhasználatról, illetve hogy hogyan beszél, két különböző dolog (Szabó 2012: 226). „[...] a gyakorlat és az ideológiák között nem tételezhető okozati összefüggés. A nyelvhelyességi szabályok, illetve a küljavításokat legitimáló tanári közlések ideológiaként értelmezhetők és nem tételezhető, hogy ideológiák vezérelnék a nyelvi gyakorlatot, ugyanakkor a nyelvi gyakorlatból sem következik, hogy milyen ideológiával fogják legitimálni vagy éppen illegitimnek feltüntetni azt, illetve hogy bármilyen formában fogják-e minősíteni, értékelni” (i. m. 227).

Kiss Jenő általános tapasztalata a felmérése alapján az, hogy az iskolások a nyelvi elfogadhatóságot nagyobb mértékben kapcsolják össze a köznyelvi szempontú nyelvi helyességgel, mint a felnőttek, illetőleg elsősorban azok, akiknek nyelvi műveltsége az átlagot jóval meghaladja (például a magyar szakos egyetemisták) (Kiss 1999). Ennek alapján vetődik fel a kérdés, hogy a mondatátszövődés jelenségét eltérően ítélik-e meg azok, akiknek van valamilyen különleges kapcsolatuk a magyar nyelvvel, tehát a nyelvi tudatosságuk magasabb fokú, és azok, akik „egyszerű” anyanyelvi nyelvhasználók.

Kiss Jenő a tapasztalatai alapján a *helyes* és a *jó* ítéleteket *elfogadhatóra* cserélte kérdőívében, az általam végzett felmérésben viszont benne maradt a *helyes* ítélet, és mellé került alternatívaként az *elfogadható*. Az *elfogadható* ebben a kérdőívben a *helyes* és a *nem fogadható el* között található, ezzel sikerülhet kiküszöbölni azt a bizonytalansági tényezőt, amelyről Kiss Jenő ír. Ezek a bizonytalanságok minden nyelvi jelenségnél megfigyelhetők, főleg az átmeneteknél és a változatoknál. Kiss Jenő a mondatátszövődés jelenségét külön is kiemeli, felmérésében a hét átszövődéses mondatot általában kevésbé tartották elfogadhatónak adatközlői, mint az egyéb jelenségeket (Kiss 1999).

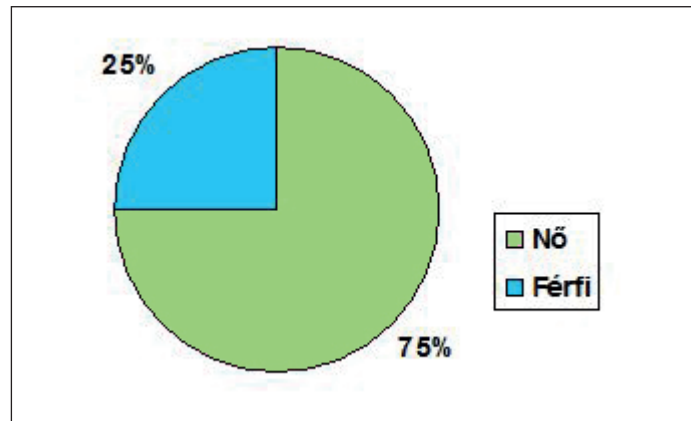
Kiss Jenő azt a következtetést vonta le a felmérése alapján, hogy „minél nagyobb, differenciáltabb valakinek a nyelvi tudása (mert például felnőtt már, s nem gyerek, vagy mert nyelvileg művelt), annál több szerkezetípust tart elfogadhatónak” (i. m.). A felmérés alapján ezt az állítást lehet majd megerősíteni vagy cáfolni, valamint a magyar nyelvvel különféle viszonyban lévő csoportok közötti különbségeket is meg lehet mutatni.

A kérdőív az interneten érhető el (1). A címe *Mondatátszövődés kérdőív* volt, az utasítás így hangzott: „Kérem, döntse el, hogy az alábbi mondatok a magyar nyelvben mennyire elfogadható mondatok!” Először a személyes adatokat kellett a kitöltőknek megadniuk (név nélkül), majd az életkorukat, a nemüket, a végzettségüket, és hogy van-e valamilyen különleges kapcsolatuk a magyar nyelvvel. Ehhez a következő lehetőségek szerepeltek: *nincs, magyar faktos vagyok/voltam, magyar szakos hallgató vagyok, magyar szakon végeztem, magyart tanítok*. Ezek közül csak egyet választhattak az adatközlők.

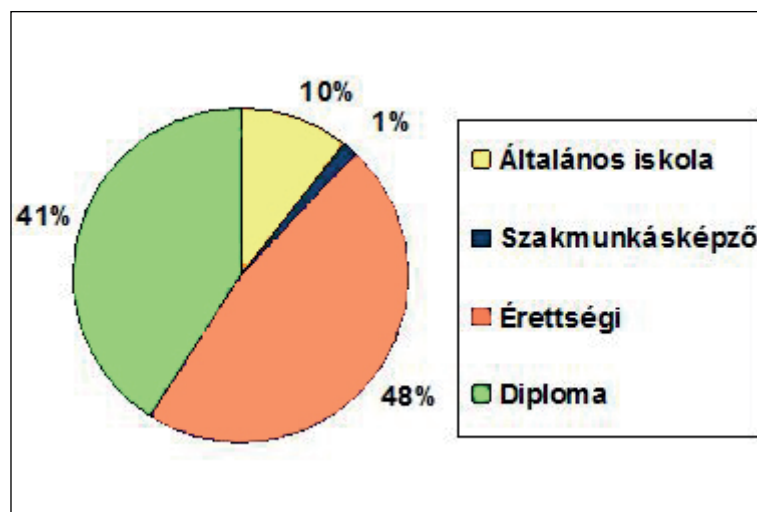
A kérdőívben ezután következtek a mondatok, a kitöltőknek 10 darab átszövődést tartalmazó mondatról kellett eldönteniük, hogy szerintük *nem fogadható el, elfogadható* vagy *helyes*. A mondatok saját gyűjtésből, illetve Haader Lea tanárnőtől valók.

Eredmények

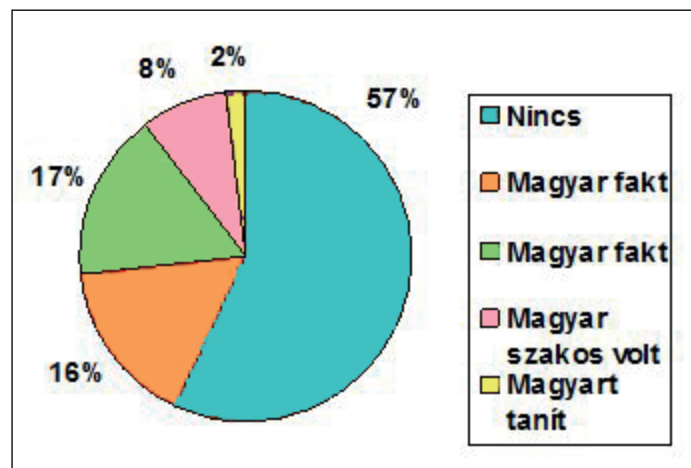
Összesen 144-en töltötték ki a kérdőívet, 108 nő (75%) és 36 férfi (25%) (1. ábra). Végzettségként 15-en jelölték meg az általános iskolát (10,4%), 2-en a szakmunkásképzőt (1,4%), 68-an az érettségit (47,2%) és 59-en a diplomát (41,0%) (2. ábra). Arra a kérdésre, hogy van-e valamilyen különleges kapcsolatuk a magyar nyelvvel, a résztvevők a következőképpen válaszoltak: *nincs*: 82 (56,9%), *magyar faktos vagyok/voltam*: 23 (16,0%), *magyar szakos hallgató vagyok*: 24 (16,7%), *magyar szakon végeztem*: 12 (8,3%), *magyart tanítok*: 3 (2,1%) (3. ábra). Feltételezzük, hogy aki magyart tanít, az magyar szakon végzett, de mivel kettőt nem lehetett megjelölni, így vélhetőleg azok jelölték meg a *magyar szakon végeztem* opciót, akiknek van ilyen diplomájuk, de még tanulnak, vagy más területen dolgoznak, nem tanítanak. Akik magyar szakon végeztek, és magyart tanítanak, feltehetőleg a *magyart tanítok* lehetőséget választották.

1. ábra
A nemek megoszlása

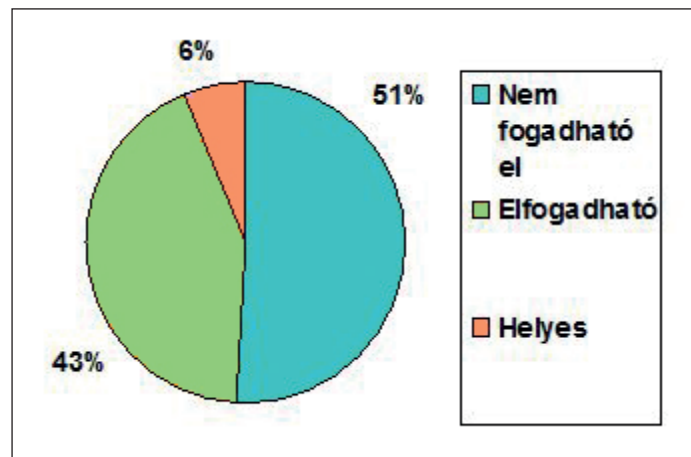
2. ábra
A végzettség megoszlása

3. ábra
Kapcsolat a magyar nyelvvel

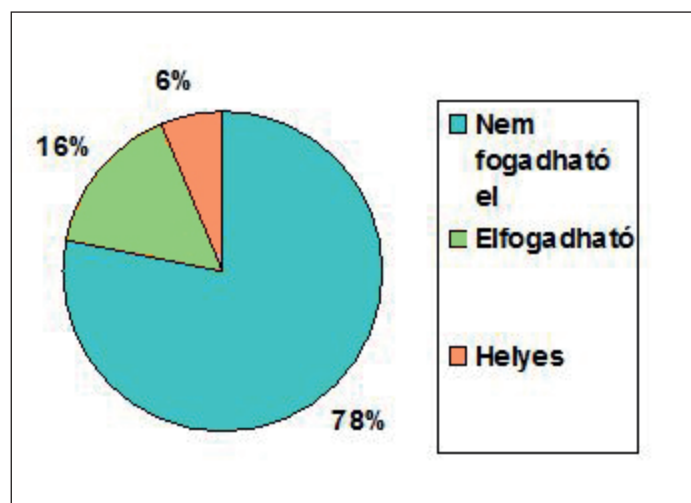
Először bemutatom az összeredményt mondatonként, utána pedig azt, hogy van-e különbség azok válaszaik között, akiknek van valamilyen különleges kapcsolatuk a magyar nyelvvel, illetve akiknek nincs. Az első mondat ez volt: *Anyám annak idején nem is tudom, mennyit szokott rendelni.* A válaszok a következők: *nem*

fogadható el: 71 (50,7%), *elfogadható*: 60 (42,9%), *helyes*: 9 (6,4%) (4. ábra). Erről a mondatról tehát megoszlik a válaszadók véleménye, de helyesnek így is csak igen kevesen tartják.

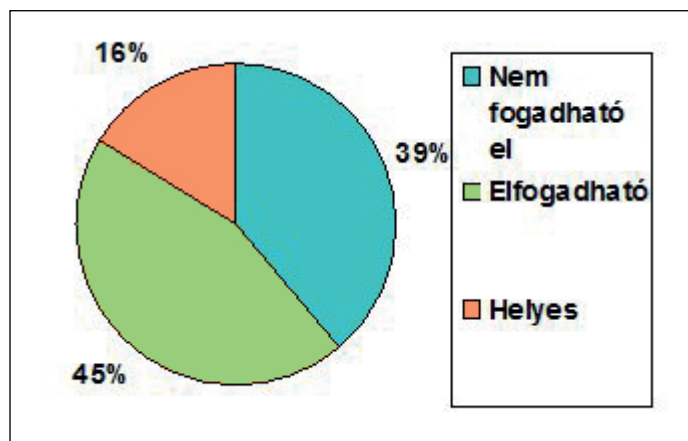
4. ábra
Az első mondat eredményei

A második mondat a következő volt: *Holnap mondtad, ugye, hogy majd fürdés után cserélünk pizzamát?* Ehhez a következő válaszok érkeztek: *nem fogadható el*: 110 (78,0%), *elfogadható*: 22 (15,6%), *helyes*: 9 (6,4%) (5. ábra). Itt már sokkal egyértelműbb a helyzet, a válaszolók igen nagy százalékban nem fogadják el ezt a mondatot, és ez az egyetlen a mondatok közül, amely 100 fölötti *nem fogadható el* választ kapott. Úgy látszik, hogy ez a típus jelzi leginkább az átszövődést, és ez valószínűleg a határozószónak köszönhető, ugyanis így leírva kiugróan szembeötlő a *holnap mondtad* szintagma.

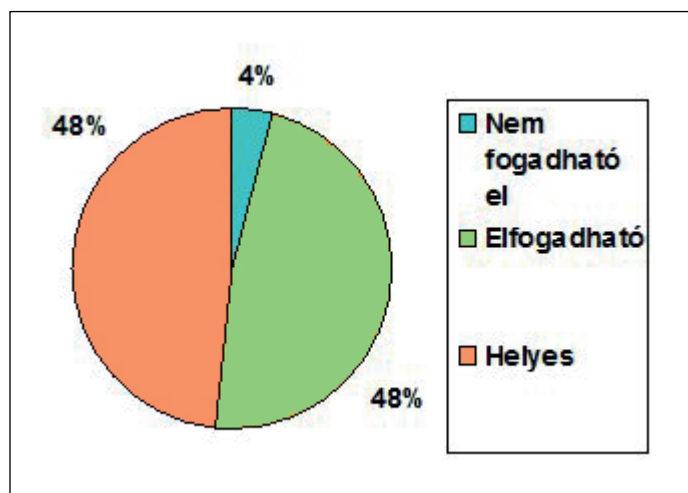
5. ábra
A második mondat eredményei

A következő mondat (*De most a Stockit is kimutatta, hogy nagyon szereti*) esetében a válaszok aránya így alakult: *nem fogadható el*: 55 (39,0%), *elfogadható*: 63 (44,7%), *helyes*: 23 (16,3%) (6. ábra). Erről a mondatról még jobban megoszlik a felmérésben részt vevők véleménye, mint az előzőről, úgy látszik, hogy sokkal kevésbé érzik feltűnőnek ezt az átszövődést, mint az előző mondatban lévőt.

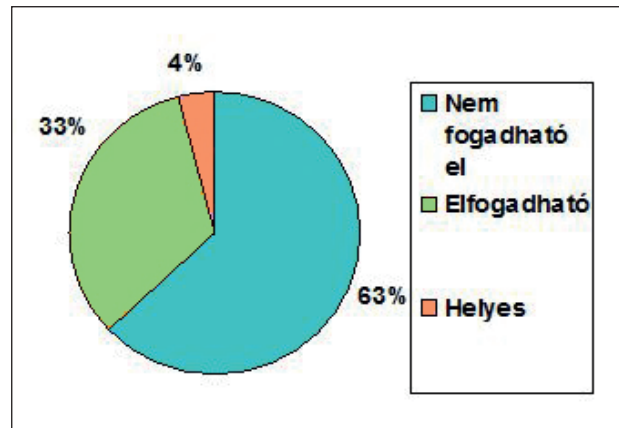
6. ábra
A harmadik mondat eredményei

A következő mondat (*Mikor akarod, hogy együnk?*) eredménye volt a leginkább érdekes. A válaszok pedig: *nem fogadható el*: 6 (4,3%), *elfogadható*: 67 (47,5%), *helyes*: 68 (48,2%) (7. ábra). Erről az átszövődéstípusról Haader Lea azt írja: „A *Mit kell, hogy elolvassunk a szemináriumra?* kérdést senki sem tenné fel ma így: *Mi kell, hogy mit olvassunk el a szemináriumra?* Csak egy lépés ettől a *Hova akarod, hogy üljünk?* típusú kérdő mondat” (Haader 1998: 323). Úgy tűnik, ez a lépés egyre inkább elterjed a mai magyar nyelvben; a felmérés világosan megmutatja, hogy a válaszadók legnagyobb százalékban ezt az átszövődéses mondatot érezték helyesnek vagy elfogadhatónak; a *nem fogadható el* válaszok száma minimális volt.

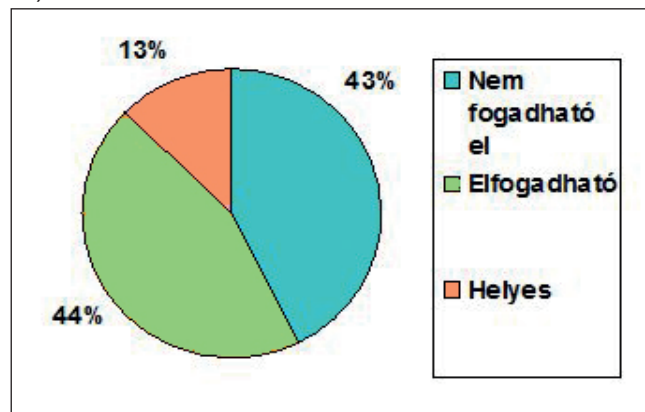
7. ábra
A negyedik mondat eredményei

A következő mondatnál (*A szívével úgy találták, hogy ott nincs probléma*) a válaszok a következők: *nem fogadható el*: 89 (63,1%), *elfogadható*: 46 (32,6%), *helyes*: 6 (4,3%) (8. ábra). A második tagmondatban szereplő *ott* igencsak zavaró, ilyen formában a mondat problémamentesen nem is alakítható át (**Úgy találták, hogy a szívével ott nincs probléma* – ebben a mondatban az *ott* helydeixisként kiutal a szövegből, míg az eredeti mondatban a *szívével* szóra utal anaforikusan, vagy lehetséges, hogy itt a *szívével* szóra utal vissza, esetleg a szív mint testrész valamelyik részére; de a mondat mindenképpen problémás). Valószínűleg ezzel magyarázható a mondat megítélése, ugyanis ezt a mondatot értékelték a legkevésbé helyesnek.

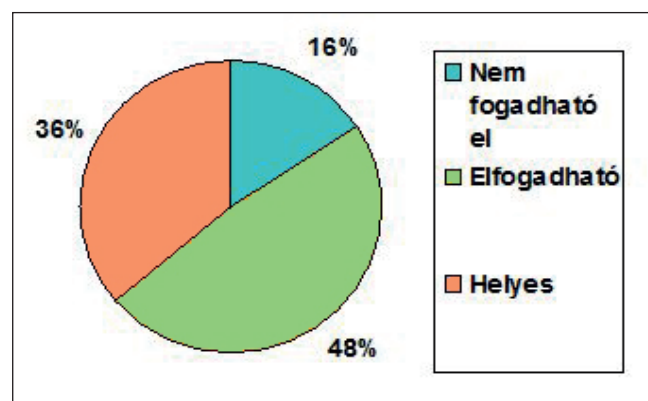
8. ábra
Az ötödik mondat eredményei

A *Neked is látszik, hogy fáradt a szemed kicsit* mondat megítélése a harmadik mondatéhoz hasonlóan ismét nem egyértelmű, 60 válaszadó szerint *nem fogadható el* (42,6%), 63 szerint *elfogadható* (44,7%), 18 szerint pedig *helyes* (12,8%) (9. ábra).

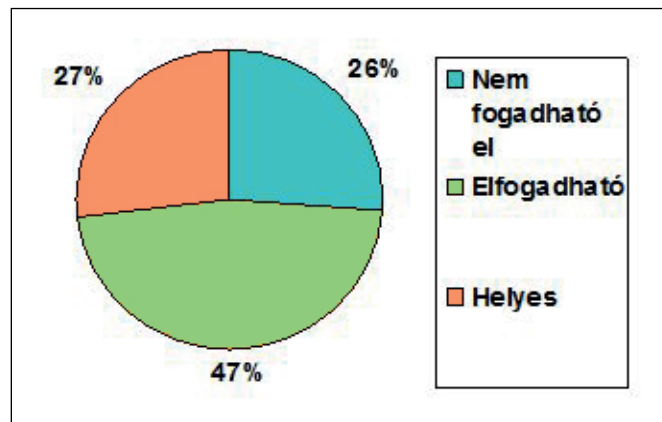
9. ábra
A hatodik mondat eredményei

A következő mondat (*Ide azt javasolták a szakemberek, hogy bodzát ültessünk*) megítélése hasonlóan alakul a *Mikor akarod, hogy együnk?* mondatéhoz; úgy tűnik, ebben sem feltűnő vagy zavaró az átszövődés, ugyanis csak a válaszadók 15,6%-a szerint *nem fogadható el* (22 kitöltő), *elfogadható* 68 ember szerint (48,2%), és 51-en ítélték *helyesnek* (36,2%) (10. ábra).

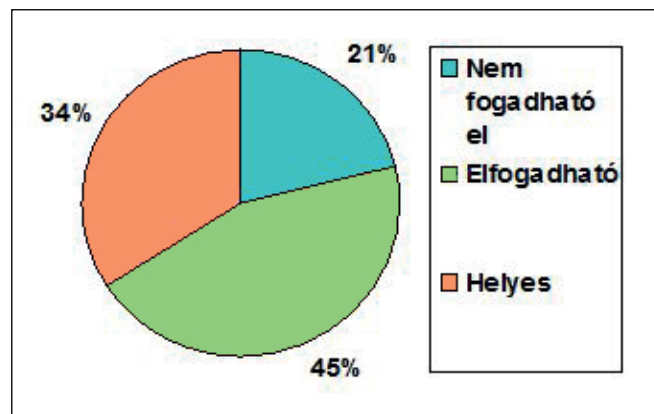

10. ábra
A hetedik mondat eredményei

Az *A mai játékkal biztos vagyok benne, hogy nem elégedett és a Mondjuk elég brutális dolog, de a matador nagyon kell, hogy értse a dolgát* mondat megítélése hasonló, elég sokan tartják *elfogadhatónak* (66 és 62 kitöltő, 46,8% és 44,3%), és körülbelül ugyanannyian gondolják, hogy *nem fogadható el* (37 és 30 kitöltő, 26,2% és 21,4%), illetve hogy *helyes* (38 és 48 kitöltő, 27,0% és 34,3%) (11. ábra, 12. ábra).

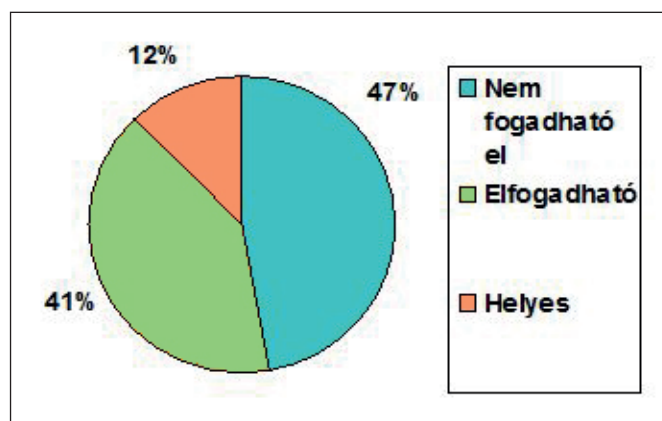

11. ábra
A nyolcadik mondat eredményei

12. ábra
A kilencedik mondat eredményei

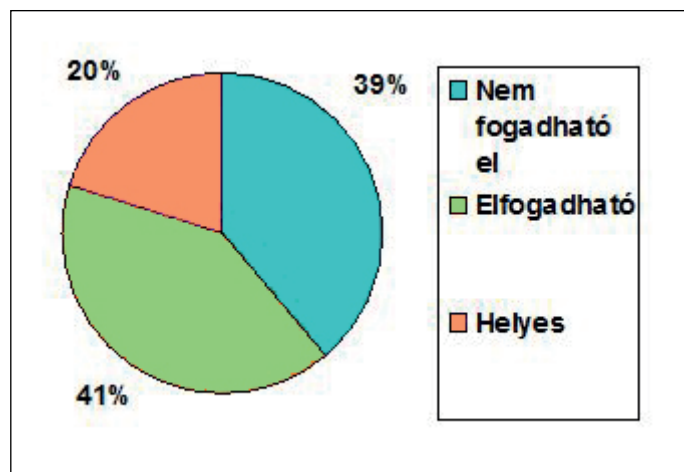
Az utolsó mondat a következő volt: *Az anyának olyan nincs, hogy elfogy a keresete*. Ezt elég kevesen tartották *helyesnek*, mindössze 17-en (12,1%), a *nem fogadható el* és az *elfogadható* válaszok között viszont csak kicsi a különbség (66 és 57 válaszadó, 47,1% és 40,7%) (13. ábra).

13. ábra
A tizedik mondat eredményei

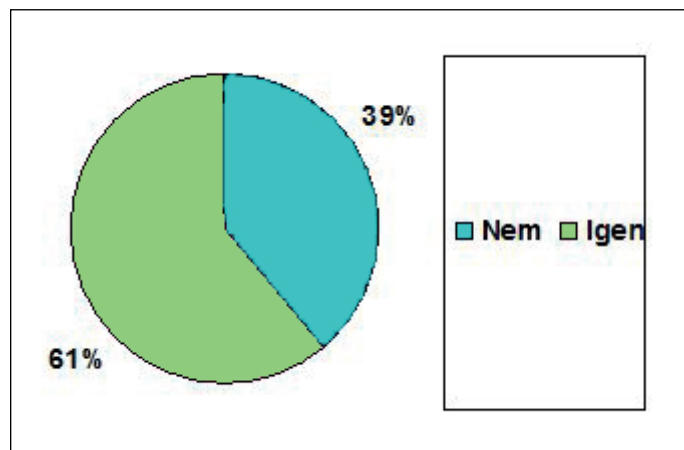
A válaszadók magyar nyelvvel való kapcsolata és a válaszok közötti összefüggés

Ha összeadjuk a válaszokat, látható, hogy a kérdőívet kitöltők összesen 1407 választ adtak, a mondatokat 287 esetben ítélték helyesnek (20,39%), 574 esetben tartották őket elfogadhatónak (40,79%), és 546 esetben nem fogadták el őket (38,80%) (14. ábra).

14. ábra
Az összes válasz megoszlása

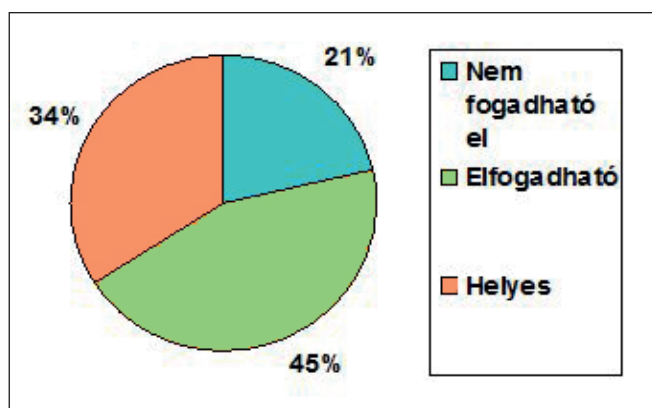
Ebből megállapítható, hogy a magyar anyanyelvi beszélők (ezen felmérés alapján) az esetek többségében toleránsak az átszövődéses mondatokkal (ha összeadjuk a *helyes* és az *elfogadható* válaszokat, az eredmény 861, tehát 61,18%) (15. ábra), de a mondatok csak igen kis részét tartják helyesnek, és viszonylag nagy százalékban nem is fogadnák el őket. A dolgozat következő részéhez fontos kiindulási pontot jelent a fenti három százalék (~ 20%, ~ 41%, ~39%), a magyar nyelvvel való kapcsolat alapján felállított öt csoport válaszait ehhez képest is értelmezem, hiszen ez az összes válasz megoszlását mutatja, az összes válasz százalékainak átlagát, tehát nemcsak a 33,33%-tól, hanem az ettől való eltérés is érdekes lehet.

15. ábra
Tolerancia – igen vagy nem

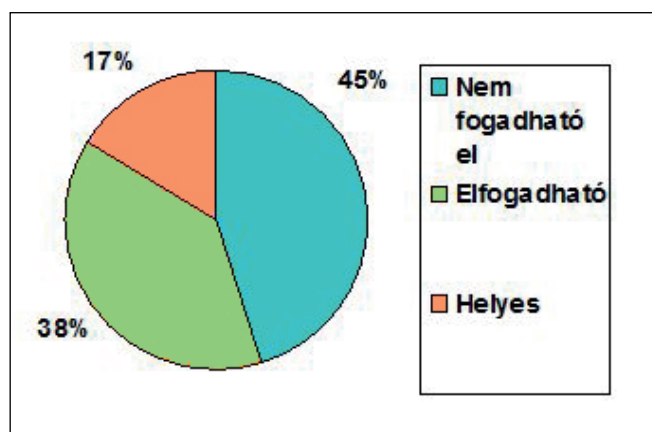
Hogy az eredeti kérdésre választ kapjunk, a magyar nyelvvel való kapcsolatot be kellett állítani szűrőként az adatokra, átkódolni a három válaszlehetőséget, majd végül százalékokra váltani az így kapott darabszámokat. A válaszadók közül 82-nek nincs semmilyen különleges kapcsolata a magyar nyelvvel. Ők összesen 788 darab választ adtak, 152 *helyest* (19,28%), 324 *elfogadhatót* (41,11%), 312 *nem fogadható el* választ (39,59%), tehát helyesnek csak kevés mondatot éreztek (16. ábra). Legtöbbször az *elfogadhatót* jelölték be, de csak

kicsi az eltérés a *nem fogadható el* lehetőséghez képest. Ennek a csoportnak a válaszai majdnem pontosan megegyeznek az összes válasz százalékszámával.

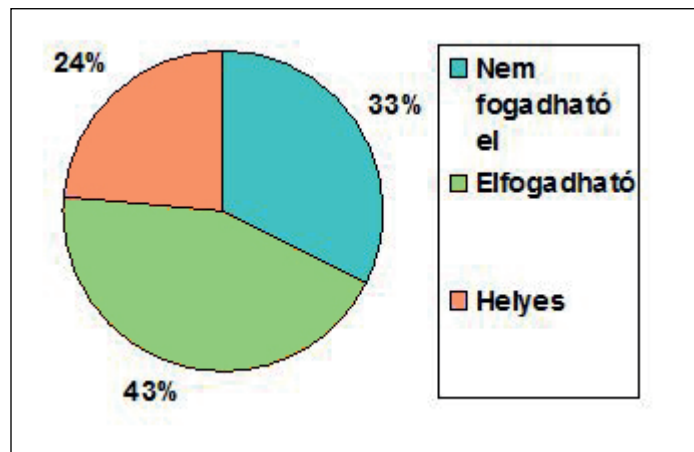
16. ábra
Nincs különleges kapcsolat

A következő csoportba azok tartoznak, akik magyar faktosok vagy azok voltak. Ők 23-an összesen 230 választ adtak, 38 *helyes* (16,52%), 88 *elfogadható* (38,26%) és 104 *nem fogadható el* választ (45,21%) (17. ábra). A magyar faktosok válaszai tehát már nagyobb megoszlást mutatnak, ők az összes válasz átlagához képest még kevesebb mondatot éreztek helyesnek vagy elfogadhatónak, és viszonylag sokat jelöltek számukra nem elfogadhatónak. A csoportok egymáshoz való viszonyában azonban itt sem találunk kiugró eltérést.

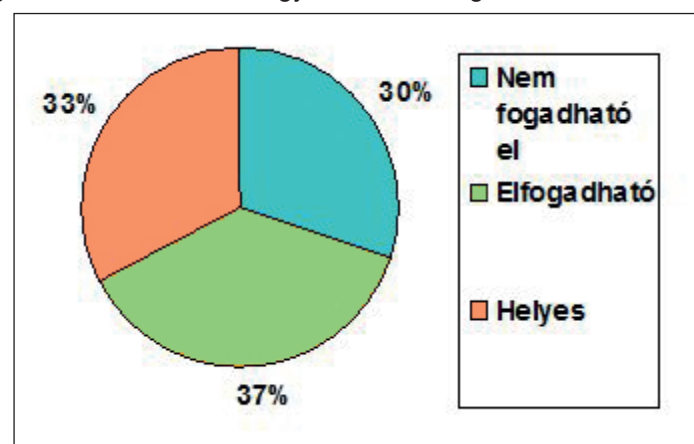
17. ábra
Magyar faktosok

A magyar szakos hallgatók csoportja 24 főből állt, ők összesen 240 választ adtak, *helyesnek* 57 mondatot éreztek (23,75%), *elfogadhatónak* 105-öt (43,75%), nem elfogadhatónak pedig 78-at (32,5%) (18. ábra). Látható, hogy a hallgatóknál az előző két csoport válaszaihoz képest a *helyes* és az *elfogadható* válaszok aránya növekedett, míg a *nem fogadható el* elég jelentősen csökkent. Az átlaghoz képest is mutatkozik kisebb eltérés, sőt a többi csoport válaszaihoz képest itt a legmagasabb az *elfogadható* válaszok száma, de ez sem kiugróan magas.

18. ábra
Magyar szakosok

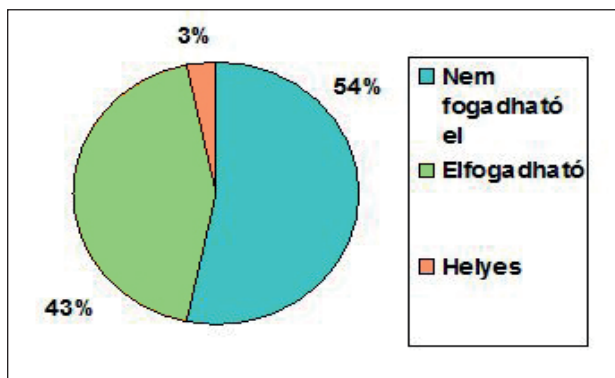
A negyedik csoportba azok tartoznak, akik magyar szakon végeztek, ők 12-en összesen 119 választ adtak, 39 *helyes* (32,77%), 44 *elfogadható* (36,97%) és 36 *nem fogadható el* választ (30,25%) (19. ábra). Az öt csoport válaszai közül ebben a csoportban a legkiegyenlítettebb a megoszlás, nagyon apró különbségek vannak csak a százalékok között, az *elfogadható* emelkedik ki, de csak minimálisan. Érdekes, hogy az összes válasz átlagához és a többi csoport válaszaihoz képest is ennél a csoportnál mutatkozik a legnagyobb eltérés. Ebben a csoportban adták ugyanis a legtöbb *helyes* választ, +13% az eltérés az összes válasz átlagához képest, és ez jelentősnek mondható, a csoportok közötti legkevesebb *helyes*hez képest pedig +30%, ami kiugróan magasnak tekinthető. Ez a csoport adta a legkevesebb *elfogadható* (az eltérés -4% az átlaghoz, -7% a csoportok közötti legnagyobbhoz képest) és *nem fogadható el* választ is (az eltérés -9% az átlaghoz, -23% a csoportok közötti legnagyobbhoz képest). Az *elfogadható* válaszokban nem mutatkozik nagy eltérés, a *nem fogadható el* válaszokban viszont annál inkább, kiugróan alacsonynak mondható a -23%. Mindez azt jelenti, hogy jelen felmérés alapján a magyar szakon végzett válaszadók a legtoleránsabbak az átszövődéses mondatokkal, őket pedig szorosan követik a magyar szakos hallgatók.

19. ábra
Magyar szakosok voltak

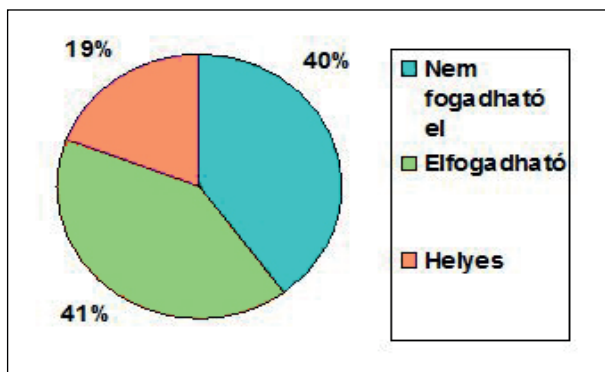
Az utolsó csoportba a magyartanítók tartoznak, 3 fő összesen 30 válasszal. Ebből 1 *helyes* (3,33%), 13 *elfogadható* (43,33%), és 16 *nem fogadható el* (53,33%) (20. ábra). Jól látható, hogy a magyartanárok kiugróan kevés mondatot éreztek csak *helyes*nek, és ők tartották a legtöbbet *nem elfogadhatónak* is. Az átlaghoz képest a *helyes* válaszok -17%, a csoportok közötti legnagyobbhoz képest -30% eltérést mutatnak, ez kiugróan alacsony. Emellett ebben a csoportban a legmagasabb a *nem fogadható el* válaszok aránya is, +14% az

átlaghoz és +23% a csoportok közötti legkisebbhez képest, ami kiugróan magas. Ez az eredmény azonban jelentősen torzít a csoport alacsony létszáma miatt; maga a minta sem reprezentatív, és a csoportok közötti eltérésekből is csak óvatosan lehetne bármilyen következtetést levonni.

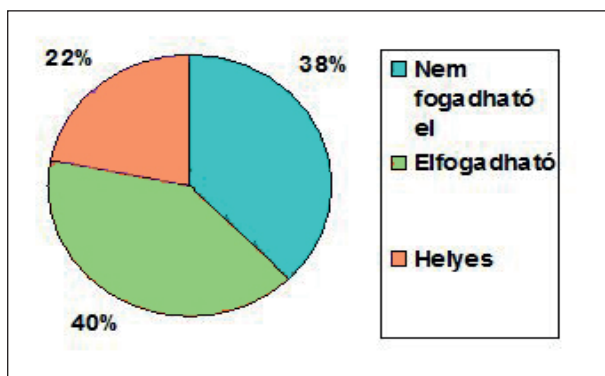

20. ábra
Magyart tanítanak

Tanulsága azonban így is van az összehasonlításnak, főleg, ha összevonnuk a csoportokat, és az egyikbe azokat tesszük, akiknek *van*, a másikba pedig azokat, akiknek *nincs* különleges kapcsolatuk a magyar nyelvvel. Így a *van* csoportba 62-en, a *nincs* csoportba 82-en tartoznak. A *nincs* csoport válaszadói 152-szer jelölték a mondatokat *helyesnek* (19,28%), 324-szer *elfogadhatónak* (41,11%) és 312-szer *nem elfogadhatónak* (39,59%) (21. ábra). A *van* csoport adatközlői 135 *helyes* választ írtak (21,80%), 250 *elfogadhatót* (40,38%) és 234 *nem fogadható el* választ (37,80%) (22. ábra).

21. ábra
Különleges kapcsolat nincs

22. ábra
Különleges kapcsolat van

Ha nem bontjuk tovább a csoportokat, közel azonos eredményt kapunk. Az átlaghoz és a másik csoport válaszaihoz képest is több mondatot tartottak helyesnek azok, akiknek van valamilyen különleges kapcsolatuk a magyar nyelvvel, de a különbség nem számottevő. Elfogadhatónak majdnem azonos arányban tartották a mondatokat a két csoport tagjai, az átlaghoz képest szinte egyáltalán nincs eltérés. Több mondatot ítélték elfogadhatatlannak azok, akiknek nincs különleges kapcsolatuk a magyar nyelvvel, de itt sem számottevő a különbség.

Összegzés

A felmérés alapján úgy tűnik, hogy nem játszik számottevő szerepet a mondatátszövődés megítélésében az adatközlők magyar nyelvvel való kapcsolata; közel azonos arányban ítélik a mondatokat helyesnek, elfogadhatónak vagy elfogadhatatlannak. A felmérésben 146 adatközlő 1407 válaszána (619 a *van* és 788 a *nincs* csoportban) összehasonlítása alapján vonható le ez a következtetés.

A mondatátszövődés megítélése a felmérés anyaga szerint tehát továbbra is ellentmondásos, ezért is érdemes az iskolai oktatásban is beszélni erről, a tankönyvekben kevésbé (vagy egyáltalán nem) tárgyalt szerkesztési módról. A grammatikatanítás során a tanárok megmutathatják a diákoknak az olyan mondattani jelenségeket is, amelyeknek a megítélése változó, mert nem „tisztá” esetek, a kommunikációs igényekhez való alkalmazkodás hozza létre őket.

Emellett az is megállapítható, hogy mindenképpen szükség lenne minél több hasonló felmérésre; akár a mondatátszövődés elfogadhatóságáról, akár egyéb mondatszerkesztési jellegzetesség megítéléséről, ez ugyanis segítséget nyújt a kutatóknak is, hogy képet kapjanak a nyelvközösség valódi véleményéről egy-egy jelenség kapcsán.

Irodalom

- Antalné Szabó Ágnes 2003. Az anyanyelvi nevelés új stratégiái. *Magyar Nyelvőr* 407–427. <http://www.c3.hu/~nyelvfor/period/1274/127405.pdf> (2013. február 18.)
- Boronkai Dóra 2008. Konverzációelemzés és anyanyelvtanítás. *Anyanyelv-pedagógia* 3–4. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=115> (2013. február 18.)
- Farkas Vilmos 1962. A mellérendelő összetett mondat. In: Tompa József (szerk.) *A mai magyar nyelv rendszere*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 451–455.
- Haader Lea 1998. A mondatátszövődés a nyelvhasználat szemszögéből. *Magyar Nyelvőr* 318–324.
- Haader Lea 2003. Az alárendelő összetett mondatok. In: Keszler Borbála (szerk.) *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 472–530.
- Kiss Jenő 1982. Fejezetek a mihályi nyelvjárás mondattanából. *Magyar Nyelvtudományi Közlemények* 164: 70–71.
- Kiss Jenő 1999. Nyelvi intuíció és elfogadhatósági ítéletek. *Magyar Nyelv* 129–138, <http://www.c3.hu/~magarynyelv/99-2/kissj.html> (2013. február 18.)
- É. Kiss Katalin 1979. A mondatátszövődésről. In: Szathmári István – Várkonyi Imre (szerk.) *A szövegtan a kutatásban és az oktatásban*. *Magyar Nyelvtudományi Közlemények* 154: 93–104.
- É. Kiss Katalin 1998. A mondatátszövődés. In: É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter (szerk.) *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó. Budapest. 156–168.
- Simonyi Zsigmond 1882. *A magyar kötőszók II. Az alárendelő kötőszók első fele. A hogy és -e kötőszók*. MTA. Budapest.
- Szabó Tamás Péter 2012. „Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos”. *A javítás mint gyakorlat és mint téma diákok és tanáraik metanyelvében*. Gramma. Dunaszerdahely.

Wacha Balázs 1995. A mondatátszövődésről. In: Benkő Loránd (szerk.) *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 150–154.

Zolnai Gyula 1926. Mondatátszövődés. *Értekezések a Nyelv- és Szépirodalom Köréből* XXXIV/8. MTA. Budapest.

(1) <https://spreadsheets0.google.com/viewformformkey=dEVYdjBGM0wzSWNsaGJGtKvWRVFWREE6MA>
(2013. február 18.)

Horváth, Krisztina

On the evaluation of sentence intertwining in an attitude survey

This study discusses one aspect of the phenomenon called sentence intertwining. Results of an attitude survey show to what extent Hungarian native speakers judge sentences with sentence intertwining as acceptable. In particular, the study discusses whether there is a difference among the judgments of the respondents having different relationships to Hungarian; and whether linguistic awareness has an influence on the judgments of the sentences. Some researchers say that sentence intertwining is a characteristic of spoken language. The present study aims to answer the question whether speakers accept and judge this sentence structure as correct in written sentences as well.

Kulcsszók: mondatátszövődés, attitűdfelmérés, nyelvi tudatosság

Keywords: sentence intertwining, attitude survey, linguistic awareness

Az írás szerzőjéről

Horváth Krisztina

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország